

ВІДГУК

**офіційного опонента кандидата педагогічних наук,
доцента Косенка Юрія Миколайовича на дисертацію**

Горбатюк Олени Леонідівни

**«Формування соціально-комунікативної компетентності молодших школярів
з порушеннями інтелектуального розвитку», подану на здобуття наукового
ступеня доктора філософії зі спеціальності 016 – Спеціальна освіта**

Актуальність теми дисертації. Сучасні зміни суспільних і соціокультурних умов зумовили переорієнтацію системи шкільної освіти на формування в учнів життєвих компетентностей, які дозволять їм успішно навчатися, орієнтуватися в сучасному соціумі, інформаційному просторі, на ринку праці, виконувати соціально важливі завдання, реагувати на потреби і виклики часу. З огляду на зазначене, актуальним завданням сучасної школи є реалізація компетентнісного підходу, що передбачає спрямованість освітнього процесу на формування в учнів ключових і предметних компетентностей.

Пріоритетом сучасної спеціальної освіти, що гарантує її високу якість, стає навчання, орієнтоване на формування у школярів з інтелектуальними порушеннями соціальних і комунікативних умінь. Саме соціально-комунікативна компетентність інтерпретується як базова інтегральна характеристика, що відображає рівень уміння особистості взаємодіяти з оточуючими, забезпечує оволодіння соціальною реальністю за допомогою комунікативних механізмів і дає змогу ефективно регулювати власну поведінку та поведінку інших у комунікативному просторі.

Особливої актуальності набуває формування соціально-комунікативної компетентності в учнів з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку, адже невміння спілкуватися слухати і чути партнера, співпрацювати з однолітками та дорослими має негативний вплив на формування соціальних відносин у таких осіб в мікро- та макросередовищі, негативно відбивається на навчальній діяльності, формуванні соціальної позиції в соціумі тощо.

У наукових розвідках вітчизняних і закордонних науковців досліджено різні аспекти формування, розвитку та корекції соціально-комунікативної компетентності в дітей із порушеннями інтелектуального розвитку, втім, бракує досліджень, присвячених вивченню соціально-комунікативної компетентності в молодших школярів з інтелектуальними порушеннями засобами фізичної культури.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з планом дослідження Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України та комплексних тематик відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами «Теоретико-методичні основи психолого-педагогічного супроводу осіб з порушеннями когнітивного розвитку» (Державний реєстраційний номер 0121U108682) затвердженого Вченою Радою (Протокол засідання №7 від 11 жовтня 2020 р.) та «Теоретико-методичні засади психологічного та психотерапевтичного супроводу ресоціалізації осіб з особливими освітніми потребами в умовах кризових викликів» (Державний реєстраційний номер 0124U000496. Тема дисертаційного дослідження «Формування соціально-комунікативної компетентності молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку» відповідає темі дослідження відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами Інституту спеціальної педагогіки НАПН України.

Структура, зміст дисертації та основні здобутки автора. У дисертаційній роботі Горбатюк Олени Леонідівни здійснено теоретико-методологічний аналіз проблеми соціально-комунікативної компетентності, теоретично обґрунтовано, взаємозв'язок несформованості соціально-комунікативної компетентності у дітей з інтелектуальними порушеннями з соціальною ситуацією розвитку таких осіб, їхніми відносинами в мікро- та макросередовищі, спілкуванні з дорослими та ровесниками. Доведено, що порушення соціально-комунікативної компетентності школярів з порушеннями інтелекту проявляються у несформованості самооцінки себе та своїх індивідуальних психофізичних особливостей і можливостей,

емоційній чутливості, низькій емпатії, невмінні співпереживати однокласникам та рідним, несформованості таких поведінкових навичок, як здатність до співпраці, ініціативність та адекватність спілкування, товариськість тощо.

З метою діагностики та формування соціально-комунікативної компетентності молодших школярів з порушеннями інтелекту, автором розроблено структурно-функціональну модель соціально-комунікативної компетентності молодших школярів з порушеннями інтелекту, яка складається з чотирьох компонентів: соціально-перцептивного, комунікативного, інтерактивного та моторно-рухового.

За результатами констатувального дослідження авторкою встановлено, що соціально-перцептивний компонент у молодших школярів з порушеннями інтелекту розвинений значно гірше, аніж у однолітків з нормотиповим розвитком. За показником «комунікативний компонент» з'ясовано, що в молодших школярів з порушеннями інтелекту низький рівень експресивного мовлення, недостатньо розвинена соціальна позиція та спостерігається існування комунікативних бар'єрів у спілкуванні. За показником «інтерактивний компонент», авторкою зафіксовано, що в означеній категорії дітей рівень рефлексивного розвитку знаходиться на недостатньому рівні, що свідчить про низьку здатність ними аналізувати результати своєї діяльності, знаходити інші способи рішення проблем та виявляти зв'язки між вчинком та його наслідками. Щодо моторно-рухового компоненту молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку, авторка наголошує на елементарних проявах навичок і вмінь пов'язаних з фізичними аспектами комунікації та соціальної взаємодії.

Здобутком авторки є те, що нею розроблено, обґрунтовано й експериментально перевірено методику формування соціально-комунікативної компетентності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами фізичної культури. Визначено критерії формування соціально-комунікативної компетентності таких школярів, до яких віднесено: розуміння емоційного стану іншого однокласника чи дорослого; вміння отримувати та передавати отриману інформацію, слухати іншого; вміння вести простий діалог, доводити власну

думку; активність у колективних заняттях; вміння вирішити конфліктну ситуацію тощо.

Важливим досягненням дисертантки є у представлена в роботі авторська програма з фізичної культури для молодших школярів із порушеннями інтелекту, яка містить базовий і варіативні компоненти.

Заслужують на увагу розроблені авторкою методичні та організаційні умови підвищення ефективності фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку, комплекси загальної фізичної підготовки, а також спортивні і рухливі ігри.

Апробація результатів. Апробація результатів формувального експерименту здійснювалася в низці областей України: Київській, Одеській, Полтавській і Дніпропетровській, що вказує на широку його географію. За результатами проведеного дослідження доведено ефективність використання методики формування соціально-комунікативної компетентності в учнів із порушеннями інтелектуального розвитку засобами фізичної культури. Основний зміст і результати експерименту оприлюднено на всеукраїнських і обласних конференціях, які проводились у Одесі, Івано-Франківську та Умані впродовж 2018–2023 р.р.

Ступінь новизни основних результатів дисертації. Аналіз наукового доробку авторки показав, що нею вперше: розроблено структурно-функціональну модель соціально-комунікативної компетентності, яка містить соціально-перцептивний, комунікативний, інтерактивний та моторно-руховий компоненти; розроблено авторські методики формування соціально-комунікативної компетентності учнів з порушеннями інтелекту; розроблено авторську програму з фізичної культури для молодших школярів з порушеннями інтелекту, яка містить базовий і варіативні компоненти; визначено психолого-педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку; розроблено організаційні та методичні умови підвищення ефективності фізичного виховання дітей молодшого шкільного

віку з порушеннями інтелектуального розвитку; визначено фактори, які впливають на формування соціально-комунікативної компетентності.

Практична цінність результатів дослідження. Значним здобутком дисертантки є використання практиками в контексті формування соціально-комунікативної компетентності в молодших школярів з інтелектуальними порушеннями комплексу методик діагностики та формування соціально-комунікативної компетентності; розроблення та впровадження у педагогічну практику авторської методики розвитку соціально-комунікативної компетентності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку; розроблення авторської програми з фізичної культури для молодших школярів з порушеннями інтелекту, яка містить базовий і варіативні компоненти. Результати наукового дослідження можуть бути використані під час підготовки методичних посібників для вчителів і вихователів масових і спеціальних закладів загальної середньої освіти, підвищенні кваліфікації педагогічних кадрів та організації навчально-виховного процесу молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Наукові праці, які відображають результати дисертації. Результати роботи дисертантки відображено у 7 публікаціях, з яких 6 одноосібних. Зокрема, 1 стаття надрукована у наукових періодичних виданнях інших держав, 4 статті у наукових фахових виданнях України, 2 тези апробаційного характеру.

Зауваження та рекомендації. Даючи загальну позитивну оцінку результатів представленого наукового дослідження, висловлюємо окремі зауваження та побажання:

1. У теоретичній частині дослідження досить розлого описано особливості соціально-комунікативної компетентності молодших школярів із порушеннями інтелекту, а саме: невміння вербалізувати емоційне ставлення до іншої дитини та до себе; орієнтація на перцептивно доступні зовнішні ознаки; низький рівень експресивного мовлення; недостатньо розвинену соціальну позицію; існування різних комунікативних бар'єрів тощо. Втім, було б доцільно більш детально розкрити критерії ефективності формування соціально-комунікативної

компетентності для з'ясування особливостей соціально-комунікативної компетентності в молодших школярів із порушеннями інтелекту.

2. У дослідженні досить детально описано фактори, які впливають на формування соціально-комунікативної компетентності: 1 фактор – емоційне самопізнання в часовому вимірі самоставлення; 2-й – експресивне мовлення; 3-й – рефлексивно-адаптивні здібності. Водночас, у дисертаційній роботі менше уваги присвячено соціальним і культурним факторам, які впливають на формування соціально-комунікативної компетентності в учнів із порушеннями інтелекту. Обґрунтуйте, як означені фактори можуть впливати на формування соціально-комунікативної компетентності.

3. Дисертація, безумовно, лише б виграла, якби у авторській програмі з фізичної культури для молодших школярів з порушеннями інтелекту, яка містить базовий і варіативні компоненти, було б розміщено рекомендації для вчителів з фізичної культури або інших фахівців, які працюють з учнями з порушеннями інтелекту. Чи плануєте Ви розроблення навчально-практичних матеріалів за результатами вашого дослідження?

Звертаємо увагу, що наведені міркування не впливають на високу оцінку дисертації Горбатюк Олени Леонідівни «Формування соціально-комунікативної компетентності молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку», не знижують її наукової та практичної цінності. Висловлені побажання є дискусійними та спрямовані на привернення уваги дисертантки до ще не досліджених аспектів наукової проблеми.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Представлена до захисту робота виконана на високому фаховому рівні, вона є завершеною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані дані, зокрема: системно вивчено проблему соціально-комунікативної компетентності, обґрунтовано її основні структурні компоненти, розроблено структурно-функціональну модель соціально-комунікативної компетентності молодших школярів з порушеннями інтелекту, обґрунтовано та експериментально перевірено методику формування соціально-комунікативної компетентності учнів з порушеннями інтелектуального

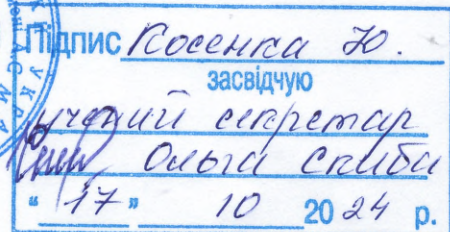
розвитку засобами фізичної культури, розроблено та впроваджено програму з фізичної культури для молодших школярів з порушеннями інтелекту з базовим і варіативним компонентами.

Отримані результати в цілому є суттєвими для подальших досліджень у представленому напрямі. Зауваження, побажання та поодинокі дискусійні моменти не суперечать загальному висновку щодо наукової значущості дисертаційного дослідження. Усе це засвідчує високий рівень підготовки автора.

За актуальністю і змістом дисертаційна робота «Формування соціально-комунікативної компетентності молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності зі спеціальності 016 – Спеціальна освіта відповідає вимогам до оформлення дисертацій, порядку присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України №759 від 31.05.2019) і постановою КМ України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно Постанови КМ України №341 від 21.03.2022 року, №502 від 19.05.2023 року, №507 від 03.05.2024 року), а її авторка заслуговує присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 01 «Освіта» за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта».

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

Юрій КОСЕНКО